

OSMANLI ARAŒTIRMALARI XI

NeŒir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL
(BERT FRAGNER — KLAUS KREISER)

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES XI

İstanbul-1991

BİRİNCİ CİHAN HARBİ TÜRK ESİR MEKTUPLARINDA DUYGU VE DÜŞÜNCELER

Mustafa ARIKAN

20. yüzyılın başlarında üzerindeki siyasî ve askerî baskıların bunaltıcı bir hal aldığı Osmanlı Devleti, Trablusgarp'ta, Balkan harplerinde ve I. Cihan Harbi'nin patlak vermesiyle Kafkas, Çanakkale, Irak ve Filistin cephelerinde sınırlarını muhafaza etmeye çalışır. Osmanlı orduları, bu cephelerde yüzbinlerce şehid verir; vatan müdâfaası için cepheye koşan 100.000'in üzerinde Türk askerinin esaret hayatı da bu cephelerde verilen savaşlarla başlamış olur.

Özellikle Rus ve İngilizler'e esir düşen Türk askerlerinin sayısı; Harbiye Nezâreti'nin hazırladığı tahminî bir raporda 133.839 olarak belirtilir. Bunlardan 20.352'si Ruslar, 804'ü Fransızlar, 100'ü İtalyanlar ve diğerleri de İngilizlerin elinde esirdir¹. Kader, vatan için savaşan Türk askerini Japon Denizi kıyılarından Fransa'ya, Sibirya içlerinden Hindistan'a, Kıbrıs, Yunanistan, Mısır ve Irak'a uzanan bir coğrafyada yurdunun, sevdiklerinin hasretine mahkûm eder. Buralardan gönderilen mektuplar, harp yıllarının ortaya çıkardığı zorluklar sebebiyle adreslerine ulaşmaz. Türk harp esirleri ile âileleri arasında irtibatı sağlamak üzere, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde kurulan Üserâ Komisyonu'na iâde edilir².

Kızılay Arşivi (Etimesgut-Ankara)'nde yapılan bir araştırma sırasında ele geçen bir tomar mektuptan³ hareketle, esirlerin duygu ve düşünceleri şu başlıklar altında incelenebilir :

1 Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti 1914-1925*, Ankara Ün. Türk İnk. Tar. Enst. Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara 1989, s. 170.

2 Mesut Çapa, *aynı eser.*, s. 170.

3 Kızılay Arşivi'nde, Üserâ Komisyonu ile yapılan yazışmalar klâsörlerle yerleştirilmiş; esirler tarafından ailelerine yazılan mektuplar bir torba-zarf

a — *Esaret*

Kurtulma temennileri, hamd ve şükür duygularının rûhî bir eziklikle kaleme alındığı mektuplarda esaretle ilgili ayrıntılı bilgi verilmez. Bunun sebebi mektuplar üzerinde uygulanan sansür olsa gerekir. Fransa'da esir Varna'lı İsmail oğlu Sadullah, bulunduğu vasatın müsâit olmadığını ve bu sebeple düşüncelerini açıkça yazamadığını söyler⁴.

Mektuplarda, ne zaman esir düşüldüğü, esâret süreleri ile ilgili bilgilere rastlanmaktadır. «30 Teşrin-i evvel 334» tarihinde İngilizler'e esir düştüğünü Basra'dan yazan Bedreddin Mustafa; mektup gönderememesini, mektupların kabul edilmediği şeklinde izâh eder⁵.

Mektupların ekseriyetinde askerler, rahatlarının çok iyi olduğunu yazmakta iseler de; şikâyetler de vardır. Bergama'lı Mustafa oğlu Ali, Bağdat'taki 7. Türk Üserâ Karargâhı'ndan yazdığı bir mektubunun hâşiyesinde, İngilizler'in Türk esirlerine revâ gördüğü muameleyi; Onlar'ı Allah'a havâle ederek, şu satırlarla dile getiriyor :

«Zâlimin zulmü var ise mazlumun Allah'ı var
Şimdi İngiliz'in zilleti var ise yarın Hakk'ın divânı var»⁶

Çanakkale'de bulunduğu anlaşılan ve belki de burada esir düşen Murad oğlu Mehmed, Üserâ Komisyonu'na, âilesinden haberdâr edilmesi yolunda yaptığı mürâcaatında; düşman esâretinde geçen saatlerin, Çanakkale'de yaşananlardan daha zor ve tehlikeli olduğunu belirtmekte; «...Çünkü vücûdunuz bu gibi mezâhim ve meşâki görmediğinden lâfla ne kadar anlatılsa boştur...»⁷ ifâdeleriyle, esârette yaşadığı eziyet ve zorlukları anlatmaktadır.

içerisinde bulunmuş ve esirlerle ilgili klâsörlerin bulunduğu kısma konulmuştur. Okuyucuyu aydınlatmak bakımından, bazı mektuplar yeni harfli olarak makale sonuna konacak, diğer atıflar «âileye yazılan mektuplar» (a.y.m.) şeklinde yapılacaktır.

4 Ekler, Mektup Nu : 1.

5 Ekler, Mektup Nu : 2.

6 Kızılay Arşivi, a.y.m.

7 Ekler, Mektup Nu : 3.

Bern'de 28 Aralık 1917'de imzalanan sözleşme mücibince; Kasım 1918'de Türk-İngiliz esir mübâdelesini başlar ve Mısır'daki Türk esirlerinin kasten kör edildiğine dair şikâyetler üzerine Üserâ Komisyonu, esâretten dönenlerden bu konuda bilgi ister. 1917'de Gazze'de İngilizler'e esir düşen Mülâzım-ı evvel Halit Beğ raporunda; yiyecek olarak sâdece turşu verilen esirlerin çok ağır işlerde çalıştırıldığını, hastalanan esirlerin tedavilerinin Rum ve Ermeni doktorlara tevdi edildiğini ve böylece Türk esirlerinin yüzde otuzunun gözlerinin kör olduğunu, yüzde onbeş-yirmisinin de zehirlenerek öldürüldüğünü işittiğini söylediğine, Mesut Çapa'nın araştırmasında yer verilmektedir⁸.

Yemen'de esir düşen Hasan Çavuş; esâretten döndükten sonra anlattığı hâtıralarında; akşamları, kaçmalarını engellemek için gözlerine ilaç sıkıldığını, sabahları çıplak vücûduna soğuk su atıldığını zikretmiştir⁹. Bu bakımdan; esir askerlerin rahatlarının iyi olduğu şeklinde ifâdelerin gerçekleri ne dereceye kadar yansıttığını kestirmek zordur. Nitekim; incelenen, İskenderiye ve Kahire'den gönderilmiş 24 mektupta, kendilerine yapılan eziyetten hiç bahsetmeyen ve sağlıklarının yerinde olduğunu yazan esirler, sâdece mektup alamamaktan şikâyet etmektedir¹⁰.

Türk esirlerine revâ görülen bu muâmelelere karşılık; Kutü'l-Amâre'de, hasta İngiliz esirleri hemen iâde edilmekte, Arap yağmacılardan korunmaları için yanlarına Türk muhâfızlar verilmektedir¹¹. Bu yüce davranış, İngiliz Generali Göring tarafından: «Bu kadar necip bir düşmanla çarpışmış olmaktan müftehiriz.» sözleriyle takdir edilmiştir¹².

8 Mesut Çapa, *aymı eser.*, s. 173.

9 Hâlen Konya Emniyet Müdürlüğü İstihbarat Şube Müdürü olarak görev yapan torunu Ziya Tutak tarafından nakledilmiştir.

10 Kızılay Arşivi, «1919-1335 I. Dünya», «542/1919 I. Dünya Harbi Türk Esirlerine Âit Mektuplar» adlı klâsörler.

11 Halil Paşa (Hız. M. Taylan Sorgun), *Bitmeyen Savaş*, İstanbul 1972, s. 188, 191.

12 Halil Paşa, *aymı eser.*, s. 188.

b — *Gurbet-Hasret*

Vatandan, sevdiklerinden esir olarak uzak düşmek, askeri hasret duygularıyla boğar. Mektuplar bu hasretliğin ifâdeleriyle doludur. Bayramları gurbette idrâk etmek de bu hasreti dayanılmaz kılar. Kuesna (Kahire-Mısır)'da İngilizlerin esiri Konya'lı Ahmet Ziya, Kapu Câmii¹³ civârında ikâmet eden kardeşine bir kurban bayramında yazdığı mektubunda, vatandan uzak, gurbet âlemlerinde üzüntü, hasret gözyaşlarıyla dolu olarak onikinci bayramını geçirdiğini söylemektedir. Mektubunu yazdığı «solgun kâğıt parçası» onun için bir teselli olamaz. Uzun yazamaz; çünkü, teesürü fazla yazmasına mânidir¹⁴.

Mülâzım-ı evvel Mehmet Celâl, Kahire'den babasına yazdığı mektupta; yedi kurban bayramını «diyârı gurbet»te geçirdiğini, ellerini öpmenin nasip olmadığını, «firâklı bayramlar»ın tesirinin pek büyük olduğunu bayram tebriğiyle birlikte dile getirmektedir¹⁵.

1335/1919 yılında yazılan bu mektupların sâhipleri, anlaşılacağı üzere 6-7 yıldır asker veya esirdirler. Bu da, Osmanlı Devleti'nin vatan müdâfaasına çağırıldığı evlâtlarının Trablusgarp'tan, Balkan harplerinden bu yana cephe cephe vuruştuğunun, katlandığı zorlukların ifâdesi, delilidir. Bu uzun gurbet yıllarının hasretliği, mektuplarda; «Uzun müddet sürmekte olan hasret tahassürlerini teskin edecek sizin sevimli mektuplarınızdır...», «...Sizlerin hasretliği ciğerimi deldi...», «...Vatan tahassürü, âile mahrûmiyeti. Of!.. Ne kadar müşkilmiş...» gibi sözlerle kâğıda dökülmektedir. Çanakkale'de, cephe gerisinde anasından aldığı mektubun sevinciyle kaleme sarılan Hasan Edhem, bu sevincine vatanın bütün güzelliklerini ortak eder. Rüzgâra mukavemet edemeyecek eğilen yeşil ekinler, anasından gelen mektubu selâmlıyor gibidir. Hepsi ondan tarafa eğilir, doğrulurlar. Sanki onu tebrik ediyorlardır. Güzel bir yamacın eteklerindeki cam ağaçları, ken-

13 Kapu Câmii, 1658 yılında Mevlevî Pir Hüseyin Çelebi tarafından yaptırılmıştır; 1811-1867 yıllarında tâmirat geçirmiştir. Konya'nın büyük câmilerindendir ve şehrin mânevî ikliminde müstesna bir yeri vardır.

14 Ekler, Mektup Nu : 4.

15 Kızılay Arşivi, a.y.m.

dilerine mahsus bir sedâ ile ona müjde veriyorlar; cıgıl cıgıl akan dere, ona vâlidesinden gelen mektuptan dolayı oynuyor, köpürüyordur. Gölgesinde mektup yazdığı ağacın yaprakları, yaptıkları rakslarla onun sevincine katıldıklarını anlatmak ister gibidirler. Tatlı sedâsıyla müjde veren bülbülün açılan gagaları onun duygularına iştirak, sevincini paylaşmak içindir¹⁶. Vatanın güzelliklerini tasvir ile ortaya konulan bu sevinç duyguları, aslında, hasretin askerde yarattığı ruh hâlinin bir başka ifâdesidir.

c — Sitem

Esir, memleketinden, sevdiklerinden mektup alamadığı zaman üzülmeğe. Sibirya'dan, Hindistan'dan, Irak'tan yazılan her mektup cevapsız kalmakta; asker, alacağı iyi bir haberin hasretiyile bir diğer mektubu yazmaktadır. O, mektuplarına cevap vermediğini düşünmektedir. Oysa, harbin getirdiği sıkıntılar, zorluklar mektupların alıcısına ulaşamamasına sebep olmaktadır. Bunun mektup zarfları üzerine düşülen müvezzi notlarından anlamaktayız¹⁷.

Âilesinden haber alamayan esirlerin, âilesine ve Üserâ Komisyonu'na yazdığı mektuplarda muhâtaba sitem edildiğini görürüz. Bazen de bu duygu kızgınlık hâlini alır. Bellary (Hindistan)'de esir bulunan Bergâma'lı Salih İzzet, eniştesine; «...Ey Eniştem Osman Ağa! Benim gibi bir fakîri sevindirmek ve kalbinizde bana karşı bir derece muhabbet beslemek yok mudur? Benim adresim mektuplarımda mâlûmdur. Evvelce gördüğün uhuvvet böyle miydi?.. Ben de öyle addederim ki ne eniştem, ne de hemşirem yoktur...» diyerek, sitem etmektedir¹⁸. İsmail oğlu Sadullah; «Varna Vilâyeti Prevadi Kazası Kadıköy Merkezi»nde bulunan kardeşi Selim Ağa'ya sitem etmekte, hattâ kızmaktadır; «...Dört seneden beri sıhhat ve selâmetiniz hakkında bir mâlûmat elde et-

16 *Tercüman Gazetesi*, «Şehidin Son Mektubu», 19 Mart 1989.

17 Alıcısına ulaştırılmayan mektupların üzerinde; «Mezkûr adam Malatya'ya gittiğinden mahrecine iâde kılındı.», Mülgâdır. Mahrecine iâde.», «Harikten muhterik olup, neden nakl-i hâne ettikleri bilindiğinden iâdesi için...» vb. müvezzi notları bulunmaktadır.

18 Kızılay Arşivi, a.y.m.

mek için hafta be-hafta göndermiş olduğum mektupların cevapsız kalması bendenizi son derece müteessir etmiştir. Hiç olmazsa bir mektuba nâil ola idim...» sözleriyle başlayan sitem ifâdeleri, yerini; «...Acabâ ne gibi özürler ile karşımda isbât-ı vücûd edecekisin. Senin gönderdiğin mektubun biri gelmesün. İkisi, haydi üçü gelmesün. Hiçbirisi gelmez mi? Lâkin muhabbet-i uhuvveti nazar-ı itibâra alıp yazmak lâzım değil mi?..» ifâdeleriyle, geçen zamanın kendisine duyulan sevgiyi alıp götürdüğü, kendisini unuttuğu endişesine bırakmaktadır¹⁹. Mısır'da hastanede tedavi gören yaralı Türk esiri, Oğluna; «...Ey Oğlum! Tarafınıza sekiz, on mektup oldu gönderiyorum. Babanız olduğumu unuttunuz mu yoğsa?» demektedir, mektup istemektedir. Murad oğlu Mehmed, Üserâ Komisyonu'na seslenirken oldukça kızgındır. Öfke dolu bir üslûpla Komisyon'a, âilesine haber iletilmek yolundaki vazifesini hatırlatır²⁰.

Ne yazık ki, âileye yazılan mektuplar -ekseriyetle- yerine ulaşmamaktadır. Esir, telörgüler içerisinde her türlü eziyet ve cefâyâ katlanırken, yıllarca, bir mektup gelir umudiyle beklemekte, Üserâ Komisyonu ise, esirler tarafından istenilen mâlûmatı temin etmek ve esire ulaştırmak yolundaki vazifesini yerine getirmeye çalışmaktadır²¹.

d — Merak-Endişe

Merak ve endişe dolu satırlara, Komisyon'a yapılan müracaatlarda çoklukla rastlamaktayız. Esir kamplarından yazılan ve her defasında cevap alamayan mektup sahipleri, merak ve endişe içinde, yurdundan, âilesinden haber alabilmek umudiyle, yardım ister.

Tura (Mısır) Üserâ Karargâhı'nda bulunan Malatya'lı Süvarî Yüzbaşı Mehmed Necati, âilesini tanıtarak derdini anlatmaya başlar. Edirne'de bulunan âilesine birçok mektup göndermiş; hiç cevap alamamıştır. Edirne'ye yazılarak veya gazetede ilân verile-

19 Ekler, Mektup Nu : 1.

20 Ekler, Mektup Nu : 3.

21 Kızılay Arşivi, Klâsör Nu : 542.

rek sıhhatlerine dâir bir haber temini için âdeta yalvarır²². Murad oğlu Mehmed de sözlerine; «Peder ile Vâlidem'in sıhhat haberini anlamak için gönderdiğim mektubun cevabını alamadığımdan pek çok merak ve tefekkürler etmekteyim...» diyerek başlamaktadır²³. Bellary'de esir Mülâzım Mehmed Nuri'nin en büyük endişesi; İstanbul'da bıraktığı 12 yaşındaki kızı ve 7 yaşındaki oğlunun tahsil ve terbiyesidir. Bunu temin için Harbiye ve Maârif Nezâretleri'ne mürâcaat eder, meselenin takibini arkadaşından ister²⁴.

Bâzı mektuplarda İstanbul'da meydana gelen büyük bir yangına işâret edilmektedir. İstanbul'da, yangın mahallinde yakını ikâmet eden Mehmed Hârun endişe içinde; «...İstanbul'dan gelen Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde gördüğüm, Beşiktaş Cihannüma Mahallesi'nde zuhûr eden yangın, Serencebey Yokuşu ve civârına sı-râyet ederek dokuz bin hânenin muhterik olması ve bu meyânda ihtimâl ki Eniştemin hânesinin de yanabileceğini der-hâtır eyleyerek ve tam bu sırada mektuplarınızın da gelmemesi beni düşüncelere sevketmiştir...» sözleriyle merakını dile getirir, haber ister. Esir, endişelerinde haklıdır. Zarf üstündeki müvezzi notunda mezkûr hânenin yandığı belirtilmektedir²⁵.

e — *Cihâd-Vatan Sevgisi*

Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi, Orhun Kitâbeleri'nde Bilge Kağan'ın; «Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum... Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, O'nun içindeki millet hep bana tâbidir...» sözlerinde, İslâmiyet öncesi en güzel ifâdesini bulur²⁶. Türklüğün İslâm'la şereflenmesinden sonra Türk

22 Kızılay Arşivi, «1919-1335 I. Dünya» adlı klâsör.

23 Ekler, Mektup Nu : 3.

24 Kızılay Arşivi, a.y.m.

25 Kızılay Arşivi, a.y.m.; Bahsolunan yangın 10 Haziran 1918'de vukû bulmuştur. 7500 kadar binanın yanmasına sebep olan bu yangın, harbin doğurduğu felâketleri artırmış; İstanbul'da giyecek fiyatlarında ve ev kiralalarında büyük artış olmuştur. Mithat Sertoğlu, «İstanbul maddesi», *İA*, V/2, 1214.

26 Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, 3. Baskı, İstanbul 1975, s. 17.

sultanları, «Yeryüzünde Allah'ın gölgesi», «Allah tarafından teyid edilmiş» gibi sıfatlar alarak, bu mefkûrenin takipçisi olurlar²⁷.

Kur'ân-ı Kerîm'de; «Allah, sevdiği ve onların onu sevdiği, inananlara karşı alçak gönüllü, inkârcılara karşı güçlü, Allah yolunda cihad eden, yerinin yermesinden korkmayan bir millet getirir». Âyet-i Kerîmesi²⁸'nde övgüye mazhar milletin Türk milleti olduğuna, Türk'ün imânı tamdır. Allah yolunda canlarıyla, mallarıyla cihâd edenlerin cennetle müjdelenmesi²⁹, Hz. Muhammed'in hadisleri, Müslüman-Türk'ün cihâd ve buna bağlı olarak» nizâm-ı âlem» mefkûresinin ilâhî kaynaklarını besler. Osmanlı'da bu mefkûre, zikredilen ilâhî kaynaklarla vücûd bulur; insanlığı adâlet ve saâdete eriştirmek gayesiyle bir dünya nizâmı davasına ve insanlık idealine bu duygularla ulaşılır. Cihâd, Allah'ın rızâsını kazanmak içindir. Devlet ve nizam fikrinin kudsi bir hâl almasının sebebi budur. Din ve devlet aynı mânâ taşıyan birer mefhum hâline gelir ve cihâd onlar için yapılır³⁰.

İlâhî kaynaklarla beslenen cihâd duygusu, devlet, vatan ve millet sevgisi esir mektuplarında tezâhür eder. Esâret hayatını müteâkip Konya'ya dönmekte olan Hacı İsmail oğlu Ali Osman, mektubunda, Birinci Cihan Harbi'nin devam ettiği dört seneyi mütecâviz bir zamanda inleyen ve üzerlerine cihâd farz olan Müslümanların, vazifelerini eksiksiz yerine getirdiğini söylemektedir. Esâret hayatının kendisi ile birlikte arkadaşlarının da başından uzaklaşması sebebiyle, hamd eder³¹. Binbaşı Ömer Feyzi, eşine yazdığı mektubunda, cihâdın Allah'ın emri olduğunu belirtmekte, her şeyin Allaktan geldiğine imân ile sabretmenin mükâfaatının büyük olduğunu hatırlatmaktadır³².

«Vatanın harr u nermin ocağından, müşfik âile ocağının rehâkâr âğûşundan uzak Mısır muhitinde kanayan kalb ile» bir

27 Bkz : Tursun Bey, *Fâtih'in Tarihi*, 1001 Temel Eser, Sayı 21, s. 21, 43.

28 Kur'ân-ı Kerîm, Mâide Sûresi, 54. Âyet.

29 Kur'ân-ı Kerîm, Nisâ Sûresi, 95-96. Âyetler, Tövbe Sûresi, 20. Âyet.

30 Bkz : Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mekûresi Tarihi*, Cilt I, s. 94-101; Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul 1986, s. 138; Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, İstanbul 1983, s. 23.

31 Kızılay Arşivi, a.y.m.

32 Kızılay Arşivi, a.y.m.

kurban bayramı günü yazdığı mektubunda, Mülâzım-ı evvel Nureddin, bu yüce günün vatan ve millet, önce zavallı Türklük, İslâmiyet ve âilesi için hayırlara, saâdete vesile olmasını, diler³³. Mülâzım Nureddin, mektup alma bahtiyarlığına erişen nâdir esirlerdendir. Mektup aldığı gün geçirdiği saatler, onun için bayramdır.

Hasan Edhem, anasına yazdığı son mektubunda, çok sevdiği vatanını koruması için, tam bir iman ve Türklük şuûru ile Allah'a yakarır : «Ey Türkler'in Ulu Tanrısı! Ey şu öten kuşun, şu gezen ve meleyen koyunun, şu secde eden yeşil ekin ve otların, şu heybetli dağların Haliki! Sen bütün bunları Türkler'e verdin. Yine Türkler'de bırak. Çünkü böyle güzel yerler, seni takdis eden ve seni ulu tanıyan Türkler'e mahsustur». Vatanının düşman eline geçmemesi, böyle güzel bir vatana sahip olmanın, ancak, Türkler'in hakkı olduğunu söyleyen Hasan Ethem, askerlerinin ne için savaştıklarını ise, yine duâ ile; «Ey benim Yarabbim! Şu kahraman askerlerinin bütün dilekleri; ism-i celâlini İngilizler'e ve Fransızlar'a tanıtmaktadır. Sen bu şerefli dileği ihsan eyle ve huzurunda titreyerek, böyle güzel ve sakin bir yerde sana duâ eden biz askerlerin süngülerini keskin, düşmanlarını zâten kahrettin ya, bütün bütün mahveyle!» anlatır³⁴ «Îlâ-yı Kelimetullah» davasının, Çanakkale'de destan yazacak Türk ordusunun bir kahraman askerinin kaleminden mükemmel ifâdesidir.

Seferberlikten beri dolaşmadığı cephe kalmayan, evvelâ Makedonya, sonra Irak cephelerindeki muharebelere katılan ve iki defa yaralanan bir Türk esiri, yaptıklarının «vazife-i vataniyye» olduğunu yazar.

Savaş, Türk için bir düğündür. Çünkü, onda şehâdete erme yolu vardır. Hasan Ethem, düğün yapamamanın üzüntüsünü anasına şöyle anlatmaktadır: «Yalnız bu memleketlerde düğün olmuyor. İnşâallah düşman asker çıkarır da bir düğün yaparız olmaz mı?» Allah, askerleri ile namazını kılıp, ellerini kaldırarak duâ eden bu yiğit Türk'ün duâsını kabûl eder. Türk orduları Çanakkale'de, dünyanın bağına bir destan kazıyacak ve Hasan Edhem şehîd olacaktır. «Şeb-i Arûs» ile Mevlâna'da en güzel ifâdesini, bu-

33 Ekler, Mektup Nu : 5.

34 Tercüman Gazetesi, a.g. mektup.

lan, bu inanç değil midir? Anafartalar'da destan yazan askerlerin komutanı Mustafa Kemal, Türk'ün bu imânını, ölüme gidişini, hâtıralarında; «Okumak bilenler ellerinden Kur'ân-ı Kerim, cennete gitmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler kelime-i şehâdet çekerek yürüyorlar... Bu, Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren şâyânî hayret ve tebrik bir misâldir.»³⁵ diyerek, dile getirir. Şâir'in anlattığı, alınmaz kal'a olan göğüslerdeki kat kat imân bu olsa gerektir.

Din ve vatan uğrunda cihâda koşan, vatanından ve sevdiklerinden çok uzaklarda yıllarca esâret hayatı yaşayan, oralarda şehid olan, dönebildiler ise, şimdi çoktan hemen hemen hepsi Allah'ın rahmetine kavuşmuş bu mübârek insanların hâtırasına bir hürmet ifâdesi olarak, Hocacihan (Konya)³⁶'dan Cihan Harbi'ne giden, Hindistan ve Irak'ta esir olarak kalan Mehmed oğlu İdris Ağa'nın Eylül 1919'da Tura'dan yazdığı mektubu, 71 yıl sonra âilesine teslim edildi³⁷. Torunu Mehmed Bakır³⁸ dedesinden şu hâtırayı anlattı :

Yıl 1953. İdris Ağa'nın esareti biteli 34 yıl olmuştur. Torunu, öğretmeninin verdiği Coğrafya vazifesini hazırlamakta, Türkiye'nin vilâyetlerini saymaktadır. İstanbul, İzmir, Ankara, Konya, vd... Torun, vilâyetleri sayar, bitirir. Dede müdâhele eder :

— Evlâdım! Hocanız eksik öğretmiş. Ey belle. Hani nerede Şam, Musul, Bağdat? Kerkük nerede?.. Torun, artık o toprakların bizim olmadığını, Birinci Cihan Harbi'nde kaybettiğimizi söyler. 1914'te vatan müdâfaası için cepheye koşan İdris Ağa, kaybedilen yerlerin haberini yıllar sonra alır, yıkılır. Bağdaş kurup oturduğu yer minderinin üzerinde, çenesi iki avuçlarının arasında, gözlerinden bir kaç damla yaş sakallarına süzülür.

Ruhları şâd, mekânları cennet olsun!..

35 Mustafa Kemal (Yay : Uluğ İğdemir), *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe*, Ankara 1968, s. XXV.

36 Hocacihan; Konya'nın batısında, Beyşehir Yolu'nun sağında yer alan bir mahalledir. Mezkûr tarihte köy idi.

37 Konu ile ilgili, «71 Yıl Sonra Gelen Mektup» başlıklı bir haber, 2 Eylül 1990 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanmıştır.

38 Mehmet Bakır, hâlen Konya Düyükşehir Belediyesi'nde mutemet olarak çalışmaktadır.

Mektup No : 1.

Hû

Azîz kardeşim Selim Ağa'ya

Selâm-ı mahsûs ile iki ellerinizi bûs ederim. Ve hâne halkına ale'l-efrâd selâmlar ederek büyüklerin ellerinden küçüklerin gözlerinden bûs ederim. Ve birâderim Ahmed Ağa'ya ve İbrâhim Ağa'ya ve hâneleri taraflarına cümlesine arz-ı selâm ve takdîm-i ihtirhâmât olunur. Kardeşim dört seneden berü sıhhat ve selâmetiniz hakkında bir ma'lûmât elde etmek için hafta-be-hafta göndermiş olduğum mektûbların cevâbsız kalması bendenizi son derece müte'essir etmiştir. Hiç olmaz ise bir mektûbunuza nâil ola idim. Mütesellî olarak tebdîl-i efkâr size karşı beslediğim hürmetin izdiyâdına vesîle olacağına bir sebep-i mutlak olacak idi. Acebâ ne gibi özürler ile kavuştuğumuz zemân karşumuza isbât-ı vücûd edeceksin. Senin gönderdiğin mektûbun biri gelmesün ikisi haydi üçü gelmesün hiç birisi gelmez mi? Lâkin muhabbet-i uhuvveti nazar-ı i'tibâra alup yazmak lâzım değil mi? İn-şâ'Allah an-karibi'z-zemân görüşeceğiz. Yine ben sağlığımı size bildireyim. Zemîn ve zamânın adem-i müsâ'adesi beyân-ı efkâra gayr-i müsâ'id olduğu cihetle kalbimden kopan harareti selâmımı tekrar ile hatm-i kelâm edeceğim. Fî 30 Haziran Sene 335

Birâderiniz
Sa'dullah tarafından

Mektup No : 2.

Hû

Huzûr-ı Birâderiye

Sevgili Birâder-i Azizim Ârif Çavuş

Evvelâ dâr u dilden ve cân-ı gönülden mahsûs selâm edüp hatır-ı nâzikânelerinizi istifsâr eylerim. Pederim Bektaş Ağa'ya Vâlide-niz Hanım'a Hemsîreniz Hanımlar'a selâm edüp hatır-ı nâzikânelerinizi su'âl eylerim. Bendenizi su'âl ederseniz vücûdum sıhhat üzere olup sizlerin vücûdunuzun da sıhhatde olmanızı Cenâb-ı Hakk'dan temennî ve niyâz eylerim.

Cenâb-ı Allah bir dahî dünya gözüyle görüşmeyi nasib-i müyes-ser eylesin. Âmin. Birâderciğim Fi 30 Teşrin-i evvel Sene 334 tarihinde esîr düşdüm İngilizler'e. Şimdiye kadar mektûb yazmadığımın esbâbı ise mektûb kabûl olunmadığından gönderemedim. Beni afv edersiniz değil mi. Bundan böyle size mektûb göndereceğim. Va'âd ediyorum. Büyüklerin ellerinden küçüklerin gözlelerinden bûs ederim. Okuyan efendîye dinleyen cemâ'ate selâm ederim. Bâki du'â. Fi 20 Ağustos Sene 335

Takım Başı
Mehmed Bedreddin Mustafa

Adres
Basra'da Userâ-yı Zabitân Kampı'n-
da 51146 numrolu Mehmed Bedred-
din Mustafa Efendi'ye yazarsınız.

Mektup No : 3.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti Userâ Komisyonu'na
Efendim :

Peder ile Vâlidem'in sıhhat haberini anlamak için gönderdiğim mektûbun cevâbını alamadığımdan pek çok merâk ve tefekkürler etmekteyim. Bu husûsda dahî Cem'iyeti Muhtereme tarafına gönderdiğim mektûblar cevâbsız kaldığının isbâtını artık ehemmiyet vermediğime hamd ediyorum. Acabâ vicdânen düşünüp tefekkür ediyor musunuz? Bu gün bizim burada ve bâ-husûs ecnebî elinde bulunduğumuz sâ'atlerimiz : Çanakkal'a Muhârebe-i Kirâ-mı'ndan daha tehlikeli ve her zamân ölüm bizim içündür. Fakat sizin ne kadar yazılsa hep boşdur : Çünkü vücûdunuz bu gibi mezâhim ve meşâkî görmediğinden lâfla ne kadar anlatılsa dahî boşdur : Allah büyükdür, eğer bizim gibi asker ve esiri kûşe-i esâretde kan ağlatmak lâyük ise yazınız : Ancak sizlere bu gibi vazîfeler tevdi' edilmiştir : Mecbûrsunuz : Ve's-selâm.

Usera-yı Harb-i Osmânî
Nu
Kamp A ----- de mukayyed
8908

(———) 36890 T 18 Teşrin-i Evvel 1335

: Adresim :

Malatya Sancağı'nın Kırçuval Mahallesi'nde Mülâzım Murâd Efendi Mahdûmu Mehmed diye tahriri matlûbdur :
Semarpur (سمرپور) 8908 numrolu Murad oğlu Mehmed

Mektup No : 4.

Kuesna-Kahire

Muhterem Efendim.

Bu mektûbum Kurbân Bayrâmı'nın birinci gününe müsâdif bir zamânda yazılıyor. On iki bayram â'ilelerden uzak gurbet âlemlerinde yapılıyor. Bu Kurbân Bayrâmı da hayât-ı esâret de idrâk ediliyor. Bugün herkes bizim kadar belki müte'essir olamaz. Bu gün herkesden ziyâde bizlerin gözleri eşk-i ye's ve nevmîdî ile dolgundur..!

Göz yaşlarımla sizin bayrâmınızı tebrike vâsita olacak şu solgun kâğıd bence medâr-ı teselli olabilir mi?

Dün Isparta'dan mektûb aldım. Bu Pederim'in el yazısıyle değil Mehmed tarafından yazılmış. Acabâ Pederciğim bir iki satırlık bir şey yazacak kadar iktidârı hâ'iz değil mi? Mektûbda Pederiniz ihtiyârlıkla vakit geçiriyor.. Bu ne demek? Hakikat-i mesele ne ise yazılmıyor. Binâen-'aleyh : bu; beni iknâ edemiyeceğinden ricâ ederim bu meseleyi siz etrâflıca yazın. Hemşirem Hanım'ın ellerinden öperim. Du'â verin. Nejad'cığımın gözlerinden öperim. Te'essürüm yazmağa mâni'dir. Bâkî! Ellerinizi öper ve Allâh'a emânetlerim 6/Eylül/35

Birâderiniz
Ahmed Ziyâ

Mektup No : 5.

Hû

Muhterem Âli Bir Huzûra

12 Eylül 35

Müşfik Enişteciğim;

25 Ağustos 35 tarihli mektûbunuzu büyük bir memnûniyetle aldım. Mektûbunuz dimâğımı, benliğimi ihâtâ eden sihâb-ı ye's ve te'essürü izâle ettiği gibi rûhumu büyük bir meserrete ilkâ etmiştir. İstanbul'dan vürûd eden gazetelerden Beşiktaş harik-i hâ'ilini öğrendik. Mektûbunuzun vürûdu ânına kadar ye's ve nevmîdi içinde inliyordum. Çünkü harikin Cihannümâ Mahallesi'nden intişâr ettiği haberi yıldırım te'siriyle kalbimi inletmiştir. Fakat mektûbunuz, adresiniz mâhûf felâketden mâsûniyetinizi ifhâm etmiştir... Bu gün geçirdiğim sâ'atler birer sâ'at-ı ıyddir. Bir yaşını idrâk eden hayât-ı esâretimde beş mektûbunuzu aldım. Bu husûsda arz-ı teşekkür ve minnetdârî eylerim. Dâ'ire-i esâretimde karanlık localarında Kurban Bayramı'nı tes'id etdik. Vatan'ın harr u nermîn ocağından, müşfik 'â'ile ocağımın rehâkâr âğûşundan uzak Mısır muhitinde kanayan kalbimizle tebrik etdik. Cenâb-ı Hakk'dan bu yevm-i mübeccelin vatan ve millet, önce zavallı Türk-lük, İslâmiyet ve efrâd-ı 'â'ilemiz için sa'âdeti mücib olmasını tam huşû' ile tazarru' ve niyâz ediyorum. Bu vesileyle sizi ve muhterem â'ilem efrâdını âteşin rûhum kalbimle tebrik ederim.

Fazla yazılarımla sizleri tasdi'den imtinâ' ediyorum. Afvınızı ümid ediyorum.

Sevgili Peder ve Vâlidelerimi, müşfik Hemşirelerimi, ma'sûm Kardeşler'i kemâl-i hürmetle selâmlarım. Her dürlü mesâ'ib-i hayâtiyyeden bi-haber Ekrem ve Fu'âd Beğler'in gözlerinden operim. Mâ'â'ile sıhhatde bulunmanızı temennî eder, ihtirâmât-ı fâ'ikamı takdîm etmekle müftehîrim Efendim.

Kardeşiniz
Nüreddin